

GESCHIEDENIS Jan Stacino blikt terug op een andere en even belangrijke revolutie die 500 jaar geleden begon

FILM Bernard Lindekens bespreekt een documentaire over Laibach, de meest onbegrepen band in het meest foute land

ECONOMIE Photis Schurmans brengt de discussie tussen deïsten en natuurfilosofen over de vrijmarkteconomie in herinnering

IN DIT NUMMER

ACTUALITEIT
1 De Russische Revolutie

GESCHIEDENIS
3 Luther en de Reformatie

COLUMN
3 Miroir aux alouettes

FILM
5 Liberation Day

MAÎTRESSE À PENSER
6 Aleksandra Kollontaj

MUZIEK
8 Richard Strauss

ECONOMIE
9 Verlichting en economie

BOEKENWURM
11 500 jaar Utopia

IN HET HART
12 Drukkers in revolutie

ACTUALITEIT

De Russische Revolutie en de planeconomie: een essentieel en actueel debat

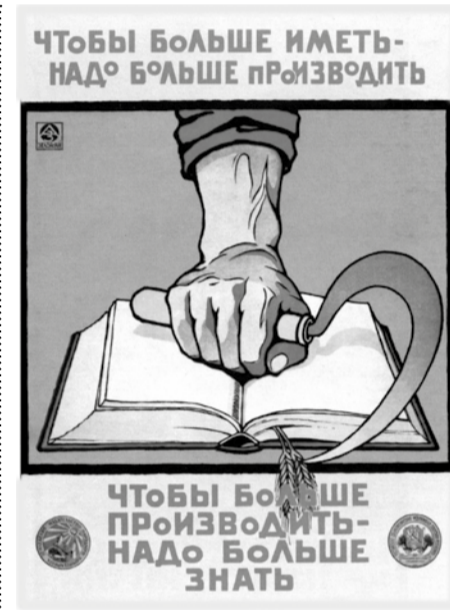
Ronnie De Fossé

Historisch gezien gaat de Russische Revolutie over de essentiële kwestie van “een centraal geleide en geplande economie versus een vrijmarkteconomie”, in het kort planeconomie. Met de stichting van de Sovjet-Unie wordt voor de eerste keer in de geschiedenis het project van een planeconomie op de sporen gezet. Planeconomie is de ruggengraat van het socialistisch project waarbij alle sociaal geproduceerde rijkdom, waarover vooraf democratisch beslist is, het eigendom blijft van de gemeenschap, die ook over haar aanwending en verdeling beslist. Het is een debat dat tegenwoordig terug aan de oppervlakte komt, meestal zonder zich bewust te zijn van historische precedents. Het is de keuze tussen enerzijds het spontane en creatieve van het individualistische, maar ook egoïstische ondernemen en anderzijds de zorg om de sociale collectieve voordelen. Vandaag is daar de zorg voor klimaat en milieu bijgekomen.

De Sovjet-Unie is niet in staat geweest haar experiment van een centraal geleide economie op ernstige en eerlijke wijze te ontwikkelen, in allereerste instantie door de externe druk die op haar werd uitgeoefend tijdens heel de periode van haar bestaan. De grote kapitalistische ondernemers willen immers te allen prijze voorkomen dat de rationele en humanitaire superioriteit van een planeconomie door de praktijk zou kunnen worden aangetoond. Daarom werd de Sovjet-Unie vanaf het eerste jaar van haar ontstaan in een economisch, politiek en cultureel cordon sanitaire gedrongen. De gevolgen waren diepgaand. Isaac Deutscher, een van de grote biografen van de geschiedenis van het Sovjet-Unie, maakt bij de vijftigste verjaardag van de Oktoberrevolutie van 1917 de volgende veelzeggende berekening: “Van deze vijftig jaar gingen er zeven of acht verloren aan gewapende vijandelijkheden die ernstige terugslagen en vernietigingen op groter schaal dan in enig ander oorlogvoerend land tot gevolg hadden. Nog eens twaalf tot dertien jaren

gingen heen aan herstel van de geleden verliezen. In werkelijkheid kon er daarom slechts in de jaren van 1928 tot 1941 en na 1950 – in totaal ongeveer dertig jaar – van groei sprake zijn. En in deze jaren werd een ongewoon hoog percentage van de Sovjetmiddelen, gemiddeld ongeveer een vierde van het nationale inkomen, geabsorbeerd door de bewapeningswedloop die aan de Tweede Wereldoorlog voorafging en daarop volgde. Als men de vooruitgang kon uitdrukken in ideale eenheden van werkelijke vreedzame jaren, zou men tot de conclusie kunnen komen dat de Sovjet-Unie haar vooruitgang boekte in twintig, op zijn hoogst vijfentwintig jaar.”¹

De economische en politieke boycot die tegen de Sovjet-Unie in stand werd gehouden, vormt de rode draad die doorheen *De Oktoberrevolutie en de Sovjet-Unie* van Leo Michielsen loopt². De uiteindelijke geschiedenis van de eerste centraal geleide economie is aan de hand van de volgende hoogtepunten van beslissingen en koerswijzigingen samen te vatten. Om de

1920 “Meer produceren om meer te hebben”

1920 “Werk zonder schrik, het geweer is bij de hand”

nuchtere maar ook de kritische toon niet tekort te doen, nemen we min of meer uitgebreide uittreksels over uit Michielsens monografie.

1917: de Oktoberrevolutie

De eerste enthousiaste stappen naar een centraal geleide economie worden vanaf het begin gezet.

“In de eerste maanden ook werden een aantal maatregelen getroffen die reeds een stap in de richting van een socialistische volkshuishouding waren. Al op 27 november 1917 stemde het Centraal Executief Comité van de Sovjets [Russisch voor ‘raden’] een reglement over de instelling van de *arbeiderscontrole*. De controle van de arbeiders betrof alle aspecten van het bedrijfsleven (de productie, de commercialisatie, de financiën) en was bedoeld: [...] als leerschool voor de arbeiders inzake het economisch beheer en als etappe naar de socialisatie van de bedrijven. De *arbeiderscontrole* werd op dat moment inderdaad gezien als voorbereiding tot het *arbeidersbeheer* van de bedrijven. [...] Door een decreet van 27 december werden de banken genationaliseerd en samengevoegd tot één staatsbank. Verder werd besloten tot nationalisatie van de spoorwegen en de handelsvloot en tot instelling van een staatsmonopolie voor de buitenlandse handel. Tegen het midden van het jaar 1918 omvatte de nationalisatie belangrijke sectoren van de grootindustrie, het mijnwezen, petroleum, chemie, enz.” (blz. 138)

1919: oorlogseconomie onder druk van de buitenlandse agressie

Een front van imperialistische grootmachten, waaronder Duitsland, Engeland, Frankrijk en de VS, vielen echter vanaf 1918 de jonge Sovjetstaat aan met de be-

“**De Sovjet-Unie is niet in staat geweest haar experiment van een centraal geleide economie op ernstige en eerlijke wijze te ontwikkelen**”

RONNIE DE FOSSÉ

Arbeiders in Jesewitz bekijken het productieplan, 1960
© Bundesarchiv Bild

lees verder op volgende bladzijde

1925 "De revolutie overwint met vereende kracht van boeren en werkers"

Als de democratiseringstendens zich slechts moeizaam kan doorzetten in de Sovjet-Unie, dan hangt dat samen met de vreselijke druk die op dat land weegt en die uitgaat van het Westen"

RONNIE DE FOSSÉ

doeling het bolsjewistische regime omver te werpen. Deze zien maar één uitweg om weerstand te bieden: "In deze omstandigheden voerde de Sovjetregering het zogenaamde *oorlogscommunisme* in. Het land werd als een belegerd militair kamp georganiseerd. Volstrekte discipline en strakke organisatie was de boodschap. De administratie, de economische en syndicale organisaties werden als het ware gemilitariseerd. De algemene arbeidsplicht werd ingesteld. Verkiezing en collegialiteit inzake bedrijfsbeheer hadden afgedaan. In de plaats kwam de ene benoemde directeur, die alle macht en alle verantwoordelijkheid in zich verenigde. Er moest snel en onbetwist kunnen beslist worden. De handel in voedingsmiddelen werd staatsmonopolie. Particuliere graanhandel werd verboden. Bij decreet van 24 januari 1919 werd besloten tot opvoeding en inzameling van levensmiddelen bij de boeren. Zij werden verplicht hun overschotten (d.i. hun productie boven het eigen, overigens beperkte, gebruik) te verkopen tegen vaste (lage) prijzen. Een strenge rantsoenering werd ingesteld; de zwarte markt werd in de mate van het mogelijke (d.i. slechts gedeeltelijk) betuigd." (blz. 152)

1921: na het einde van de burgeroorlog, de Nieuwe Economische Politiek

In maart 1921, nadat de overwinning in de burgeroorlog een feit was dankzij de prioriteit die aan de militaire verdediging van de jonge sovjetstaat werd gegeven, was de economie "totaal in mekaar gestort" en was "het reeds zo arme Rusland nu grenzeloos in de miserie verzonken". Het vraagstuk dat zich stelde, was hoe de economie opnieuw op gang brengen? Het antwoord bestond uit de doorvoering van de Nieuwe Economische Politiek (NEP), ter vervanging van het oorlogscommunisme. "Hiermee werd dus een zekere handelsvrijheid hersteld. De bedoeling was de wet van de liberale economie in te schakelen om de landbouwproductie te stimuleren. Dat was trouwens de zin van de NEP in het algemeen. Vrijheid van handel werd ook voor nijverheidsproducten ingesteld, nl. voor de voortbrengselen van de opnieuw toegestane kleinere particuliere ondernemingen. Hier werd dus de energie, de vindingsrijkheid, het 'particulier initiatief' van het kapitalisme terug toegepast. Vanzelfsprekend zouden daarbij, naarmate de economie tot expansie kwam, kapitalistische elementen terug op het toneel verschijnen. De NEP was wel degelijk een terugtocht. Maar Lenin, de inspirator van de

NEP, oordeelde dat de Sovjetmacht, beschikkend over het monopolie van de buitenlandse handel, van het bankwezen en de grootindustrie, met de steun van de partij en de vakbonden voldoende middelen in handen had om de kapitalistische ontwikkeling – eenmaal de economische noodsituatie opgelost – terug te dringen. Men kwam dus tot twee sectoren in de economie: de staatssector (socialistische sector) en de kapitalistische sector. Het kwam er op aan in de strijd tussen de beide sectoren voor de overwinning van de eerste te zorgen. Daarom precies was de Sovjetmacht een dictatuur van het proletariaat. In die context en met dit perspectief vatte Lenin de doorgevoerde operatie op als 'één stap achterwaarts, twee stappen voorwaarts'." (blz 153-155).

1927: resultaten van de NEP

De invoering van de NEP bewijst dat Lenin geen dogmatisch denker was. "Voor Lenin was socialisme geen abstractie, geen in absolute termen gesteld eens en voor altijd uitgewerkt systeem" (blz. 155, noot 1). Elementen van het vrije ondernemerschap werden door Lenin geïntegreerd in de theorie van de planeconomie, en vormen er sindsdien een vast onderdeel van. "Ondertussen had de NEP zekere resultaten tot stand gebracht. In 1926 bereikten landbouw- en industrieproductie opnieuw het vooroorlogse peil; in 1927 werd het reeds overschreden. Zoals trouwens verwacht werd, was daarmee een zekere ontwikkeling van bourgeoisielementen opgetreden. Toch verwierven de 'NEP-mannen' en de koelakken niet de overhand. In de industrie daalde het aandeel van de privé-zakenman van 19% in 1924 tot 14% in 1927. In de handel verminderde het aandeel van de 'NEP-man' van 42% tot 32%." "Maar met dat alles had men in 1927 toch maar een productie die het vooroorlogs peil niet ruim overtrof; men bevond zich m.a.w. op het peil van een zeer achterlijk land. Tevens was Rusland nog overwegend agrarisch: 60% van de totale productie kwam van de landbouw. De Sovjet-Unie bezat slechts verouderde fabrieken met een achterlijke en meestal versleten uitrusting. Overigens betrof het haast uitsluitend bedrijven van 'sector II' (productie van consumptiegoederen en lichte industrie); wat ontbrak was een ontwikkelingsbasis, was nijverheid van 'sector I' (productie van productiemiddelen, zware industrie). Wilde men het socialisme opbouwen, dan moest de achterlijkheid overwonnen worden, dan diende het land te worden overgeschakeld van een agrarische naar een industriële economie, dan moesten vooral bedrijven worden opgericht van zware industrie en machinebouw. Om de nodige investeringskapitalen op te halen waren slechts twee bronnen voorhanden: de arbeiders en de boeren." (blz. 160-161)

1928: Omvorming van landbouweconomie tot industriële economie

Ondanks een onmiskenbare heropleving bleef het vraagstuk van de achtergebleven landbouw de Sovjet-Unie parten spelen. De industrialisering van de landbouw was de sleutel tot verdere economische ontwikkeling. "Een aanzienlijk deel van de investeringskapitalen moest derhalve *bij de boeren* worden gehaald, en wel als *primitieve accumulatie*. [...] De vanaf 1928 doorgevoerde landbouwpolitiek beoogde [volgende] doeleinden:

1) Modernisering door overschakeling naar veel grotere bedrijven, die meer productief zouden zijn en minder op eigen verbruik afgestemd, zodat het mogelijk werd voldoende hoeveelheden voedsel voor de groeiende industriesteden te commercialiseren.

2) Overheveling van kapitaal uit de landbouwsector om in de industrie te investeren (d.i. primitieve accumulatie). [...]

De omvorming van industrie en landbouw verliep in de moeilijkste omstandigheden. Industrialisering is niet mogelijk zonder voldoende voedselproductie; maar omgekeerd kan het moderne grote landbouwbedrijf niet functioneren zonder de nodige industriële voorzieningen (landbouwmachines, chemische meststoffen...). Men zat in een valse kringloop gevat en men heeft er zich slechts gedeeltelijk kunnen aan ontworstelen door zware inspanningen en harde offers. Dat is de geschiedenis geworden van de *vijfjarenplannen*: het eerste liep van 1928 tot 1932; het derde werd in 1941 door de oorlog onderbroken." (blz. 161-162)

Vooravond van WO II: de kracht van de planeconomie

In tegenstelling tot de vrijemarkteconomie waar het *wachten* is op een herneming van de economie, omdat de overheid bij wet niet rechtstreeks vat heeft op de industriële productie, boekt men met een centraal geleide economische organisatie, die efficiënt kan worden aangepast aan veranderende (geo-)politieke situaties, *noodzakelijkerwijs* resultaten en vooral in *korte tijd*. "Eindresultaat was, op de vooravond van de Tweede Wereldoorlog, een formidabele sprong uit de onderontwikkeling, zowel inzake industrieproductie als inzake onderwijs en technische kennis. De zware industrie had indrukwekkende resultaten bereikt. De productie van verbruiksmiddelen had eveneens voortgang gemaakt, maar was veel minder snel gevorderd. Alles te samen was de materiële welvaart in de Sovjet-Unie eerder matig vooruitgegaan, alhoewel de sociale voorzieningen de nijpende nood hadden opgeheven. [...] Ongetwijfeld waren er kapitale verworvenheden uit de erfenis van de revolutie overgebleven. De vroegere heersende klassen zijn nooit terug aan de macht gekomen. De productiemiddelen zijn nooit opnieuw privébezit geworden. De bedrijven behoren hetzij aan de gemeenschap die er in werkzaam is (bijvoorbeeld in de *kolchozen*), hetzij aan de staat en die staat is niet meer de staat van de bourgeoisie. De economie is een planeconomie. Dat alles zijn onmiskenbare eigenheden van een socialistisch regime. Ze zijn zeer belangrijk en betekenen een heel grote verworvenheid. Overigens zijn de prestaties van het regime inzake economische ontwikkeling, groei van de volkswelvaart, sociale voorzieningen en volksgezondheid, opvoeding en onderwijs, zonder meer merkwaardig." (blz. 163 en 168)

Na WO II: het isolement van de Sovjet-Unie wordt versterkt

Met drieëntwintig miljoen doden en de nazitroepen die met de tactiek van de verschroeiende aarde op hun terugtocht steden en fabrieken met de grond gelijkmaakten, was het alsof de Sovjet-Unie in 1945 terug naar af werd gestuurd. Hoewel zij de definitieve geadeslag aan het nazisme had toegebracht, trad voor haar geen Marshallplan in werking, zoals dat wél gebeurde voor de voormalige vijand. Integendeel,

in 1946 liet Churchill het IJzeren Gordijn neer en met de demonstratie van twee atoombommen op Nagasaki en Hiroshima (trouwens, een nooit veroordeelde misdaad tegen de mensheid), werd de Sovjet-Unie op niet mis te verstane manier bedreigd. De hernieuwde isolatie bleef nefaste gevolgen hebben: "Als de democratiseringstendens zich slechts moeizaam kan doorzetten in de Sovjet-Unie, dan hangt dat samen met de vreselijke druk die op dat land weegt en die uitgaat van het Westen: er is de totale uitputting geweest van de Tweede Wereldoorlog, onmiddellijk gevolgd door de economische boycot vanwege het Westen; er is sinds 1947 de ononderbroken koude oorlog, de bewapeningswedloop en de formidabele militaire druk; hierdoor moest steeds een groot deel van de productiekrachten aan defensie worden vergooid; er is de ideologische druk: de Sovjet-Unie kreeg in de naoorlogse periode geen hulp van de arbeidersklasse der hoog ontwikkelde landen; integendeel (behoudens partiële uitzonderingen) is de arbeidersklasse in het Westen ideologisch solide geïntegreerd geraakt in de denkbeelden van de bourgeoisie." (blz. 170, noot 14)

De kracht van een centraal geleide economie

Men kan er niet omheen dat de Sovjet-Unie dankzij haar centraal geleide economie zich in amper vijftig jaar (de 25 jaar tot 1991 inclusief) van een prefeodale staat tot een economische en militaire grootmacht ontwikkelde, minstens vergelijkbaar met de VS. Op gebied van de ruimtevaart was de Sovjet-Unie herhaaldelijk een voorloper. De vergelijking slaat nog meer door in het voordeel van de Sovjet-Unie als men ook het sociaal-cultureel aspect in rekening brengt: in de Sovjet-Unie was onderwijs gratis en gelijk voor iedereen, net zoals de gezondheidszorgen en diverse sociale voorzieningen. Het sluitstuk is dat de VS er door haar vrije-markteconomie *tweehonderd jaar* over deed; *ononderbroken* jaren, want de VS is altijd gespaard gebleven van boycot en van verwoestingen op eigen grondgebied. Men vraagt zich af wat de VS wezenlijk meer heeft gepresteerd op die extra 150 jaar: obesitas veroorzakende Coca Cola, een apocalyptisch wapenarsenaal, Fords met catastrofale milieugevolgen? Het is bijgevolg gewettigd om te besluiten dat de kracht en de superioriteit van een centraal geleide economie onbetwistbaar is, *zelfs* in de slechtst denkbare omstandigheden. Men kan wel wensen dat het boek van de eerste sovjetstaat definitief dichtgeklaapt is, maar dat betekent niet dat het principe van de globale planeconomie afgeschreven is. Wel integendeel, het vraagstuk van de klimaatopwarming brengt het met des te meer aandrang opnieuw onder de aandacht van de mensheid.

NOTEN

- 1 Isaac Deutscher, *De onvoltooide revolutie 1917-1967*, W. de Haan, Hilversum, 1967, blz. 47
- 2 Leo Michielsen, *Geschiedenis van de Europese Arbeidersbeweging. Deel II De Eerste Wereldoorlog en de Oktoberrevolutie*, Frans Masereelfonds, Brussel, 1978. Zie ook het Nederlandstalig Marxistisch Internetarchief: www.marxists.org/nederlands/michielsen/1976/geschied/30.htm. Leo Michielsen, historicus, prof. VUB, marxist, was de eerste voorzitter van het Masereelfonds (1971 tot 1978).

1942 "Dood aan de Duitse bezetter"

Beeld uit de film Oktober van Sergei Ejsensteyn en Grigori Alexandrov, 1928

